

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № 680	дата 16.08.2016 г.
София 1113, бул. Шипченски проход 78/82, бл. 17 тел: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д.и.н. **Тамара Стоилова**
Институт за исторически изследвания – БАН

за дисертацията на **Виктор Николаев Рогозенски**

ПАРИЖКАТА МИРНА КОНФЕРЕНЦИЯ: КОНЦЕПЦИИ И РЕАЛНОСТИ
(ПО ПРИМЕРА НА ТЕШИН)

представена за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление 2.2. История и археология
05.03.04. Нова и най-нова обща история

Научен ръководител: доц. д-р **Теодоричка Готовска-Хенце**

Виктор Николаев Рогозенски получава висшето си образование, специалност Международни отношения, в Ягелонския университет, Краков. През 2013 г., след успешно издържани изпити, е зачислен като редовен докторант в секция *История на света и международните отношения в ново и най-ново време*, Институт за исторически изследвания – БАН. Темата на докторската му дисертация е обсъдена в секцията и приета от Научния съвет на Института за исторически изследвания. През трите години на докторантурата Виктор Рогозенски посещава предвидените семинари и успешно завършва курса на обучение. Като член на изпитната комисия, имам впечатление от отличното му представяне на изпита по специалността.

В определения от закона тригодишен срок за докторантура Виктор Рогозенски успя да навлезе в проблемите по темата на дисертацията, да проучи специализираната литература и да събере необходимия документален материал, главно от полските и чешките архивохранилища, публикувани документи, пропагандни брошури и съобщения в полската и чешката преса от изследвания период.

Целта на изследването е ясно поставена, добре формулирана, обвързана с приетия на Парижката мирна конференция принцип за правото на народите на самоопределение. Поставената задача – да бъде проследена борбата по повод териториалния спор за Тешинска Силезия между поляци и чехи – се реализира с характерните за сериозните исторически изследвания методи: проблемно-хронологичен и сравнителен от гледна точка на конкретиката като част от цялостния проблем, резултат от мирните решения след

Първата световна война. По този начин са разработени отделните въпроси, които възникват при развитието на цялостния проблем и които са в основата на дисертацията. Това са принципите, които са спазени от Виктор Рогозенски и при представянето на документалната и историографската част.

Положителна оценка заслужава и предварително представената терминология, с нейните особености от етническо, политическо, езиково естество.

Проблемите по темата на дисертацията са разгледани в добре организирана структура, с необходимия анализ на документалния материал, което е позволило на докторанта да предложи и убедителни обобщения и изводи. Дисертационният труд съдържа въведение, четири глави, заключение, приложения и библиография.

Като необходима предистория за въвеждане в темата на дисертацията, непозната за българската историография и за българския читател, Виктор Рогозенски предлага историческа справка за Тешинска Силезия. Умело представя полското и чешкото становище по въпроса за времето, в което Тешин попада във владение на Чешката корона и става херцогство при Хабсбургите, както и аргументите на двете спорещи страни за правата им върху областта. Не пропуска да спомене и времето на сътрудничество между тях през втората половина на 19 – началото на 20 век срещу германизацията на региона.

Трябва да отбележа подробния преглед на изворовата база и историографския обзор, при което по подходящ начин са включени и анализирани събитията, отразени в документите и изследванията. При представянето на историографията, изследването на проблема е обвързано с политическите периоди в историята на Полша и Чехословакия, които определят и характера на разработките: непосредствено след събитията, на които е посветена дисертацията, изследванията носят голям емоционален заряд, при това тешинските събития са твърде малка част в цялостното сложно многообразие от изследвани проблеми след възстановяването на полската и създаването на чехословашката държава. *Проблемът Тешин* е слабо изследван и в социалистическия период, когато на преден план, като по-важни, излизат добрите отношения между съседите. Достатъчно подробно, с анализ и обобщения са представени изследванията, които отразяват Тешинския проблем от 90-те години до днес. Добро впечатление прави представянето на работи от по-общ характер, които третираат проблеми подобни на Тешинския, като по този начин Виктор Рогозенски подчертава значимостта на граничните и териториални

конфликти в историята на Европа след Първата световна война. Съвсем основателно, място в историографския преглед е отредено и на няколко заглавия, отнасящи се до цялостната история на Чехия, Полша, Австро-Унгария, както и изключително любопитната и полезна за изследването на общественото мнение по време на Първата световна война „Българска анкета по полския въпрос (1915-1916)“, инициирана от Тадеуш Станислав Грабовски (издадена през 2011 г.). По-нататък в изложението на тази анкета е отделено специално място, като В. Рогозенски прави извод за категоричната подкрепа на българския политически и интелектуален елит за възстановяване на полската държава.

В историографската част е анализирана и използваната полска и чешка преса, която е обект на изследване в четвърта глава и която, според мен, е по-скоро извор, който отразява възприятията, оценките и емоциите на двете страни в периода 1919-1920 г.

Първа глава *Първата световна война и националните движения* е значителна по обем и изключително важна за въвеждане в конкретния проблем, без съмнение, част от сложните процеси, които постепенно се оформят още по времето на войната, когато получават тласък, за да станат обект на двустранните и на международни преговори, но и на сериозни сблъсъци между спорещите страни. Историята на тези отношения започва по бойните полета на Първата световна война, когато поляците воюват в армиите на трите империи, които през 1795 г. окончателно ликвидират Републиката – Русия, Австро-Унгария (тогава Хабсбургска монархия) и Германия (тогава Прусия), което обяснява и първоначалните представи за обединяване на поляците в границите на Руската империя или на Австро-Унгария. Чехите и словаците са по-категорични в своята позиция: победата на Централните сили би означавала засилване на германизацията в техните земи и те масово се предават в руски плен, организират се чехословашки легиони от доброволци, които воюват на страната на Антантата. Чехословашкият военен корпус впоследствие се превръща във важен политически фактор, умело използван от емигрантските лидери Томаш Гарик Масарик и Едвард Бенеш.

В дисертацията е добре обоснована необходимостта от изследване на емигрантските движения, представени са техните цели, стратегия и конкретни действия: планове, предложения, шпионаж, българската връзка до влизането на България във войната на страната на Централните сили, контактите между полските и чешките емигрантски представителства в Париж през 1916 г., както и предложенията на Виена,

Берлин и Петербург за създаване на полска държава. И т.н. Събитията от този период биха могли да бъдат представени по-концентрирано и обобщено, като се подчертае паралелността в действията на двете страни.

Важна за основния проблем в дисертацията е частта за националното самоопределение, в която са разгледани платформите и международните решения по този въпрос. Представена е речта на преизбрания американски президент Удроу Уилсън от януари 1917 г. за принципа на самоуправление като „задължително условие за осигуряване на траен мир по света“, неговите 14 точки. Не е пропуснат и лениновият принцип за самоопределението на народите. Така Виктор Рогозенски постепенно се приближава към изследването на проблема, заявен като основен в дисертацията.

Би могло да се подчертае, че по време на Първата световна война се задвижва обратният процес на този, който през 18 век окончателно оформя многонационалните империи в Европа. След края на Първата световна война народите получават възможност сами да решават политическото си битие, което обаче се оказва само благовидно прикритие на един по-сложен процес на обвързване чрез влияние.

Самоопределението в Тешинска Силезия е частта от първа глава, която пряко въвежда в основния проблем, изследван в дисертацията, и в която се предлагат подробности за развитието на споровете по въпроса на кого принадлежи Тешин. Виктор Рогозенски разглежда паралелно и в сравнение политическите и организационни процеси сред тешинските чехи и поляци, анализира приликите и разликите в цялостния процес, в който двете страни отстояват интересите си, прави изводи за събитията и за резултатите в двустранните отношения.

Специално внимание, от гледна точка на извода за единството на полската нация, заслужава *Меморандумът на полските пастори*, в който се настоява Тешинска Силезия да бъде присъединена към Полша предвид правото за национално самоопределение. Документът дава основание на Виктор Рогозенски да подчертае, че конфесионалните различия между поляците (католици и протестанти) в областта не са определящи, важна е етническата принадлежност към полската нация.

Докато в първа глава са представени интересите и опитите за предварително договаряне между двете страни, както и желанието да се окаже влияние върху крайното решение, във втора глава *Мирната конференция и превръщането на Тешинския въпрос в*

международен проблемите са разгледани в не по-малко сложната обстановка на преговори за следвоенното устройство на Европа, което включва и спора между Варшава и Прага за Тешинска Силезия. Обобщено е разкрито съдържанието на договорите от Версай (28 юни 1919 – с Германия), Сен-Жермен (10 септември 1919 – с Австрия), Трианон (4 юни 1920 – с Унгария), които очертават граничните промени в Централна Европа, ролята на силите победителки в определянето на границите, при което всяка от тях се придържа към своите принципи. Виктор Рогозенски посочва и значението, което имат действията на двете заинтересовани страни. Дипломатическите умения на Бенеш и Крамарж, приносът им за разпадането на Австро-Унгария, жертвоготовността, с която постигат освобождаването на собствения си народ, прозападната им ориентация и готовността да сътрудничат на Антантата по всички възможни въпроси, добре аргументираните териториални претенции, са посочени в дисертацията като основателни причини лидерите на Съглашението да застанат на страната на чехословашкото правителство.

Няма да се спирам на представените в тази глава действия на двете страни. Ще обобща само, че от гледна точка на конкретния изследователски проблем Парижката мирна конференция е достатъчно, макар и кратко, представена. Основните принципи и претенции на двете спорещи страни са очертани. Поставен е акцент върху въпросите, свързани с изследването. Това обаче не е основание Парижката конференция да е основното заглавие (макар с подзаглавие в скоби) на дисертацията. При доработването ѝ за евентуално публикуване, заглавието е по-добре да насочва читателите към конкретния двустранен проблем, резултат от разпадналата се стара имперска система. Заглавието на дисертацията, от една страна е твърде широко, от друга, е ограничено, като се има предвид, че *проблемът Тешин* не е само проблем на Парижката мирна конференция, има и по-дълга, и по-сложна история от тази за регулирането му с мирния договор. Затова мисля, че акцентът трябва да е върху него, а не върху мирната конференция, както заглавието предполага.

Изпълнението на предложението на Върховния съвет на Антантата спорът между Варшава и Прага да бъде решен с плебисцит (11 септември 1919 г.) е обект на изследване в трета глава *Тешинска Силезия в очакване на плебисцита*. Многократно споменаваните основания на двете страни да претендират за включване на Тешинска Силезия в границите

на техните държави, са отново задействани при подготовката на областта за допитването. Не случайно Виктор Рогозенски набляга на променената позиция на Прага, която постепенно изоставя историческите си претенции (принадлежността на Тешинска Силезия на Чешката корона) и се концентрира върху икономическите и стратегическите аргументи – добива на въглища и железопътния транспорт. При това представя споровете в чешката историография за причините заставили Бенеш да приеме плебисцита, въпреки очевидно неблагоприятното за Чехословакия решение, предопределено от етническото съотношение в полза на поляците. Според В. Рогозенски чехите възприемат плебисцита само като индикатор за настроенятия на населението и без значение за окончателното определяне на границите. Липсата на чешки проект за начина, по който да бъде проведен, доказва, че намеренията на Прага са по-скоро да омаловажи очакваните резултати и да прокара решение, което да не ги зачита.

От друга страна, за поляците, които са мнозинство в областта, плебисцитът е възможност за справедливо решение, което би защитило националния им интерес. Полският план на д-р Бузек е добре представен с анализ и изводи за причините, които оформят неговите предложения. В сравнителен план е представен проектът за провеждане на плебисцит, предложен от Антантата, който съдържа девет глави и обхваща не само Тешинско, но също Спиш и Орава. След анализ на предложенията и на цялостната ситуация, съвсем основателно е изказаното в дисертацията мнение, че при наличието на френска и английска подкрепа за чехословашките претенции към региона, поляците нямат особена перспектива за успех. Този извод е подчертан и по-нататък в изложението.

Добре представена от Виктор Рогозенски е обстановката в Тешинска Силезия по времето, в което областта се подготвя за провеждане на плебисцита. Документирани с архивни материали и същевременно анализирани са настроенятия в различните общности, споровете, протестите, непрекъснатото ескалиране на напрежението, случаите на етническа нетърпимост, насилие и омраза. Цялостната ситуация проваля опита спорът да бъде решен с плебисцит. Международната комисия, която пристига в Тешин в края на януари 1920 г. за да осигури безопасността и спокойствието (както и да разпределя добиваните в областта въглища), признава, че не е в състояние да изпълни задълженията си за умиротворяването на района, а обстановката не позволява провеждане на честен

плебисцит. В резултат той е изоставен като вариант за решаване на спора и обсъждането на проблема за границите в Тешинска Силезия е предоставено отново на Великите сили.

Полско-чешкият конфликт в Тешинския регион е решен с арбитраж, на който е посветена четвърта глава *Арбитражното решение – резултати и последици*. Виктор Рогозенски представя причините полската страна да приеме предложението за арбитраж, спира се на съвместната декларация от 10 юли 1920 г., в която Владислав Грабски и Едвард Бенеш признават вината и на двете страни и изразяват съжаление за „всички допуснати престъпления“. Ангажират се с обещание за нормализиране на положението. Официално се отказват от провеждането на плебисцит. Виктор Рогозенски подчертава убеждението на Бенеш, че международният арбитраж ще реши проблема в полза на Чехословакия поради икономическите интереси на Запада, които са основание за прочешки настроения в дипломатическите среди. С прополски настроения са само САЩ, но опитът на президента У. Уилсън да помогне на поляците закъснява. Конференцията на посланиците от 28 юли 1920 г. пренебрегва принципа за националното самоопределение. В резултат на арбитражното решение Чехословакия разширява границите си и получава въглищните запаси на Тешинска Силезия. Има задължение да снабдява Полша с въглища срещу нефт. И двете страни получават възможност да използват транзитно жп транспорта. Изложените факти и статистиката, която Виктор Рогозенски предлага, са основание за неговия извод относно справедливото решение, което само плебисцитът би могъл да даде, както и за сянката, която арбитражното решение хвърля върху двустранните полско-чехословашки отношения за години напред.

В заключението е направен обобщен преглед на проблемите изследвани в дисертацията. Като извод за несправедливостта на арбитражното решение е посочено развитието на събитията след Мюнхенската конференция от 1938 г. Интересно би било накратко да се представи развитието на проблема след Втората световна война, дори да се направи връзка със съвременността.

В края на заключението са изброени приносите на дисертационния труд. Към тях бих добавила, че направеното изследване е добра основа за сравнително проучване на подобни случаи, резултат от същите несправедливи решения.

Приложенията в края на дисертацията са архивни и публикувани документи, отразяващи събитията в Тешинско през 1919-1920 г., които са добра илюстрация към основния текст.

Библиографията е достатъчно пълна и добре подредена. Като извор от времето на изследваните събития, вестниците би било добре да бъдат изтеглени в първата част на библиографията, непосредствено след архивните документи.

Авторефератът коректно отразява изследваните в дисертацията проблеми.

Виктор Рогозенски представя четири статии, в две от които се разглеждат резултатите от решенията на Парижката мирна конференция, една е посветена на териториалните проблеми след Първата световна война, включително Тешинския.

Без съмнение, представената дисертация е сериозно научно изследване. Оценката ми за нея и за цялостната работа на Виктор Рогозенски през трите години на докторантурата е положителна и предлагам на уважаемото Научно жури да му присъди образователната и научна степен „доктор“.

15 август 2016 г., София

Доц. д.и.н. Тамара Стоилова